

BOERDERIJ & ERF

alblasserwaard - vijfheerenlanden

Nieuwsbrief

jaargang 11 – nummer 17 – maart 2009

VAN DE REDACTIE

In het elfde jaar van ons bestaan gaat het leven van alledag gewoon verder. Nou ja, gewoon. Nou ja verder... Er is best wat aan de hand waar we ons als Boerderij & Erf druk over mogen maken. En dat doen we dan ook. Dat is onze taak.

Maar eerst gaan we het even hebben over het ijsvermaak. Wat een feest was het begin januari 2009. Ijsvermaak! Wat me in het bijzonder - weer - opviel was het verschil in boerderijsituering. Over de Giessen schaatsend kijk je op veel plaatsen tegen de achterkanten van de boerderijen, terwijl je op 'de Graaf' en de Alblas juist hun voorkanten kunt aanschouwen. Wellicht heeft dat te maken met de ontginning van destijds. Ik heb dat eens voorgelegd aan Huib de Kok, die als geen ander weet hoe dat zo is gekomen. Zijn reactie staat elders in deze Nieuwsbrief. Het feit dat er begaanbaar ijs in de wateren in de streek lag, heeft veel van onze medeburgers een hernieuwde kennismaking met de boerderijen en

de boerenerven opgeleverd. Ik heb ervaren dat die contacten niet hebben geleid tot negatieve gedachten. Neen, het heeft de mens weer een stukje richting platteland gebracht. En dat is voor het voortbestaan van onze organisatie belangrijk.

Want intussen gaat de dreiging van gevaren voor het boerderijenbestand onverminderd door. Van bouw mogelijkheden op plaatsen waar nu nog boerderijen staan (gemeente Liesveld) via hernieuwde dijkverzwaring (langs de Lek) tot verwaarlozing of verkrotting (overall). Waakzaamheid blijft geboden. Momenteel zitten we wereldwijd in een economisch moeilijke situatie. Vroeger leerde ik op school bij het vak economie dat er golfbewegingen waren. Nu we er weer eentje in neerwaartse zin meemaken, kijken we allemaal verbaasd in het rond. Feitelijk leven we even in een stevige herfststorm. Windkracht tien. Dat doet het dode hout uit het bos waaien. En soms gaat er een gezond boompje mee. Jammer. Hadden we wat meer van die economisch slechtere perioden in het ver-

leden gehad, dan waren er misschien wat minder mooie boerderijen verdwenen; gewoon omdat er geen geld was voor een bungalow. Maar als dat altijd zo was geweest hadden we helemaal geen boerderijen gehad. Want waarvoor wij als Boerderij & Erf ons inzetten is wel met duur geld gebouwd.

Er is daarnaast een ander aspect waar we tegenaan lopen. De steeds verder teruglopende subsidiemogelijkheden. Dit betekent voor een organisatie als de onze dat we in lastig vaarwater terecht komen. Om dat lastige tijt te keren is de afgelopen maanden heel wat uren gestoken in de samenstelling van een masterplan, bestemd om subsidies te krijgen voor een aantal nieuwe projecten. Opzet is dat Boerderij & Erf definitief een plaats krijgt in de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden. Bij zowel de boerderijeigenaren, de lokale overheden als de geïnteresseerde burgers. Dat is hard nodig. Daar gaan we de komende tijd met elkaar aan werken.

Dick de Jong

Tijdens de gehouden ledenvergadering van de Vereniging van Vrienden Boerderij & Erf Alblasserwaard-Vijfheerenlanden begroet de voorzitter, de heer A. Bassa, het 250^e lid mevrouw M. van den Berg-Boer uit Giessenburg.

DE BOERDERIJ IN HET LANDSCHAP

In principe ligt het land dat tot de boerderijen langs de Graafstroom, de Alblas, de Goudriaan, de Giessen, de Merwede en de Lek behoort achter de bedrijven, die dus met hun achterkant of kont, zoals we dat hier noemen) naar het land toe. Dat was al zo vanaf de ontginning, toen het water de enige verkeersader was. Dat gold in de gehele Alblasserwaard, of je nou Noordeloos, Ottoland, Bleskensgraaf of Oud-Alblas neemt. De kade die het nog vrij in- en uitstomende water in het begin van de ontginning in toom moest houden, werd pas als 'weg' gebruikt toen men beter ging ontwateren. Dat was nog vóórdat de windmolens in bedrijf kwamen. Het duidelijkst is dat te zien in Binnendams bij 'De verkeerde wereld', in Bleskensgraaf en in Oud-Alblas, aan de noordzijde van de Alblas. Daar stonden toen al voorgangers van de huidige boerderijen. Hoogstwaarschijnlijk stonden die boerderijen té dicht langs het water om van de kade een weg te (kunnen) maken. Bovendien staan die boerderijen allemaal op een flinke woonheuvel, dus die hoefden niet tegen overstromingen beveiligd te worden omdat ze al een stuk hoger lagen dan de kade. In Binnendams stonden in de eerste helft van de 20e eeuw nóg twee boerderijen buitendijks. Eén waar nu het visplaatsje is en de andere richting Oudkerk waar nu een nieuw huis Binnendamseweg 23 staat. Beide boerderijen stonden dwars tussen de weg en de Giessen. Op de Oudkerkse buurt stonden vroeger ook nog zes boerderijen met hun kont naar de Giessen. Hiervan zullen enkele gebouwd zijn in de plaats van de boerderijen die in de Kloeve langs de Giessen stonden. Het Kloevegebied werd in de 17^e of 18^e eeuw door het waterschap de Nederwaard afgescheiden van de polder, de weg werd omgelegd, de boerderijen werden verplaatst en het (circa 60 hectare grote) gebied werd boezemland voor het zustergebied van het waterschap de Overwaard om deze te ontlasten bij hoog water in de Giessen. Langs de Achterdijk van Hardinxveld, die strekt vanaf de kerk op Den Dam tot aan het Duvelsheultje in Neerpolder, hebben ten zuiden van de Giessen in een vroeg stadium ook wat boerderijen gestaan. Daar, op mijn 'landje', heb ik in de loop van de tijd zeker drie á vier kilo scherven geraapt van de 10e tot de 14e eeuw. Waarschijnlijk verhuisden die boeren naar de dijk, daar

zaten ze veiliger. De boeren van de naastgelegen polder Giessen-Nieuwkerk bouwden wél aan de Giessen-oever tegenover Bovenkerk en Peursum.

In Slingeland staan er enkele met hun achterkant naar de Giessen, deze zijn alle van jongere datum, toen de opgehoogde verharde kade al was gepromoveerd was tot een verkeersweg die het kleine verkeer van de genoemde veenstromen had overgenomen.

Om een lang verhaal kort te maken: Alle ontginningsboerderijen stonden met hun kop naar het water en toen de kaden tot weg verheven werden, gingen de boeren de boerderij met hun kop naar de weg zetten.

Huib de Kok

KOKEN IN DE HOOKIST

Een hooikist.

Het is een oud gebruik om gerechten te garen zonder brandstof. Vooral in tijden van oorlog als er gebrek is aan brandstof. Een bijkomend voordeel is dat je er geen omkijken naar hebt als het eten eenmaal in de hooikist staat. Daarom werd de hooikist ook veel gebruikt tijdens de zondagse kerkgang. Dan was het eten toch op tijd gaar. Heel geschikt voor de hooikist zijn rijst, gort en peulvruchten.

Een hooikist kan een eenvoudig houten kistje zijn, of een prachtig geveerd en versierd exemplaar. De kist is opgevuld met hooi, stro, houtwol of papier. De pan staat erin op een kus-

sentje afgedekt. De bekleding moet regelmatig gelucht of vernieuwd worden. In plaats van een hooikist kan ook een dik pak kranten worden gebruikt. Voor het koken in kranten worden acht grote kranten kruislings op elkaar gelegd. In het midden komt een prop papier, waar de pan op komt te staan. Vervolgens worden de kranten één voor één om de warme pan gevouwen. Daaromheen wordt een theedoek geknoopt.

Eerst worden de gerechten gedurende korte tijd voorgekookt. Hiervoor wordt 1/6 van de normale kooktijd aangehouden. Het gerecht moet vervolgens tweemaal de normale kooktijd in de kist staan. De pan moet hierbij voor minstens 2/3 gevuld zijn, anders koelt het gerecht te snel af. Ook is het raadzaam wat minder water te gebruiken, omdat dit minder verdampt.

Deze manier wordt tegenwoordig ook vaak op de camping toegepast, omdat men daar vaak met minder kookpitten moet doen.

*Werkgroep Boerenerven
C. Casteleijn-van Buuren*

GRIEKSE FILOSOFIE IN EEN HOORNAARSE BOERDERIJ

In december jongstleden betrok de vastgoedonderneming Epicurus een oude boerderij aan de Dorpsweg in Hoornaar. Haar nieuwe vestiging. Epicurus was een Griekse wijsgeer met als filosofie dat het persoonlijke geluk van de mens het belangrijkste is in het leven. Bij deze gedachte behoort respect voor de medemens en zijn omgeving.

Boerderij & Erf was benieuwd wat de reden was dat de nog jonge onderneming, met deze bijzondere naam, intrek neemt in een historische boerderij. Het bedrijf heeft ook een vestiging in een historische boerderij aan de Noordzijde in Noordeloos. Dit kantoor werd te klein en een modern kantoor op een industrieterrein was duidelijk geen optie omdat dit niet past bij de filosofie van Epicurus.

We spreken met Kammy Nisa Farzan, marketing- en communicatie manager en echtgenote van de directeur, Bernard van der Schans. Ze legt uit dat de naam van de onderneming wel terdege betrekking heeft op het ontwikkelen van nieuwe projecten namelijk het belang van de omgeving, niet alleen voor het nieuwe kantoor maar ook bij de projecten waar

ze bij betrokken worden. De boerderij, waarvan men nu een gedeelte heeft betrokken, heeft zijn authentieke uitstraling behouden terwijl het inwendig een strak en moderne inrichting heeft.

Het bedrijf ontwikkelt woningen, kantoren en bedrijfsgebouwen. In de directe omgeving van het kantoor is men onder andere betrokken bij de herontwikkeling van de locatie van het voormalige restaurant De Gouden Leeuw. Hier worden 12 luxe woningen en appartementen gerealiseerd voor starters, gezinnen en senioren. Het uitgangspunt is een plan waarmee ze willen aansluiten op de schaal en de sfeer van de omgeving. De kwaliteit van de Dorpsweg wordt op deze plek versterkt door het toevoegen van twee 'boerderijgebouwen' die het lint van de bebouwing langs de Dorpsweg herstellen.

Tussen deze gebouwen ontstaat een 'boerenerf' dat de zichtlijnen naar het polderlandschap waarborgt. Het parkeren wordt zoveel mogelijk aan het zicht van de Dorpsweg onttrokken. De architectuur is geïnspireerd op het boerderijgebouw maar zal in de uitwerking het spanningsveld opzoeken met hedendaagse vormgeving en materialen.

In Gorinchem werkt Epicurus met de gemeente aan de opstelling van het Masterplan Bastion II. Het plangebied betreft de herontwikkeling

van het noordelijk deel van het historische centrum waarbij de aanwezigheid van de stadswallen hun monumentale karakter behouden.

Ook krijgt het bedrijf landelijke bekendheid. Zo herontwikkelt het bureau in Amsterdam het 70 jaar oude City Theater aan het Leidseplein. Het moet een nieuw uitgaanscentrum worden, passend in de stijl van dit historisch stukje Amsterdam. Epicurus, respect voor de medemens en zijn omgeving. Voor meer informatie zie www.epicurusdevelopment.nl

Jan van Vliet

Een stukje interieur.

Het pand van Epicurus.

ANWB FIETSRUTE

Als publiciteitsverantwoordelijke voor Museum De Koperen Knop kreeg ik van de museumdirectie een vraag van de ANWB doorgespeeld of het museum gegevens kon aanleveren voor een fietsroute. Voor het tijdschrift 'Toer Actief'. Als pragmatisch mens dacht ik direct aan het combineren met Boerderij & Erf AV. Dergelijke samenwerking moet veel meer gaan plaatsvinden. Alleen dan is er zicht op voortbestaan van zelfstandige organisaties. Maar dat terzijde.

Voorwaarde was dat de route vanuit De Koperen Knop te maken zou zijn. Uiteindelijk werd dat uit praktische overwegingen het station van Hardinxveld-Giessendam. De naam van de route werd 'Langs hof en stee in de Alblasterwaard'. Vanuit het station leidt de route de spoorwegovergang over en dan linksaf, langs ruilverkavelingboerderijen naar Wijngaarden. Via de westkant van Wijngaarden naar Oud-Alblas, terug naar Molenaarsgraaf, Gijbeland, Vuilendam tot in Ottoland. Net voorbij de brug over de Ottolandse Vliet gaat de korte route richting Pinkeveer om vervolgens via Doet en Giessen-Oudekerk weer terug te keren naar het beginpunt. Wie bij Ottoland nog voldoende energie heeft, fietst door naar Goudriaan om via de Gorissenweg en Overslingeland bij Pinkeveer de route weer op te pakken. In het routeboekje en het bijbehorende magazine wordt beperkte informatie verstrekt over een aantal boerderijen en dergelijke.

Dick de Jong.

Nog niet zo lang terug afgebrande boerderij in Groot-Ammers (foto Brandweer Liesveld).

DE GEREALISEERDE PROJECTEN

In de afgelopen tien jaar van haar bestaan heeft Boerderij & Erf veel gedaan. Dat alles gebeurde veelal projectmatig. Onderstaand een overzicht van de uitgevoerde projecten.

PROJECT	START	DOEL	BEREIKT
Werkgroep boerenerven	1998	Het in beeld brengen en beschrijven van authentieke boerenerven.	Enkele tientallen gedetailleerde beschrijvingen en tekeningen, die enkele malen zijn geëxposeerd. Uiteindelijk heeft dit geleid tot een publicatie; zie onderstaand.
Oprichten stichting B&E AV	1998	Het oprichten van de stichting.	Gerealiseerd.
Handboek samenstellen	1999	Samenstellen van een praktijkhandboek.	Publicatie 'Van oud naar behoud', met meerdere oplagen en een geactualiseerde versie. Deze publicatie heeft geleid tot een grote verdieping en verbreding van de kennis over de administratieve aspecten bij het behoud en herstel van boerderijen.
Diaseries	2000	Samenstellen van diaseries voor promotieactiviteiten e.d.	Een groot aantal dia's is verzameld en in beeld gebracht.
Netwerk-signalering	2000	Instellen van een netwerk van vrijwilligers, die per dorp of buurt de situatie in beeld brengen en de ontwikkelingen volgen.	De bestaande situaties zijn in beeld gebracht en verzameld. Het netwerk signaleert regelmatig dreigende sloop van boerderijen.
Advies- en processturing	2000	Adviseren en ondersteunen van boerderijeigenaren, bewoners en overheden bij concrete vragen en problemen.	Een groep deskundigen komt elke zes weken bijeen om actuele zaken te bespreken inzake restauratie, herbestemming, subsidie, bouwhistorisch onderzoek en dreigende sloop. Een eerste advies is gratis en voor een vervolgadvis wordt een aantrekkelijk tarief berekend.
Exposities Het Liesvelt	2000	Thema-exposities boerderijen of het boerenleven (foto's, tekeningen en voorwerpen).	Elk seizoen verzorgen enkele vrijwilligers de expositie.
Vereniging Vrienden van B&E AV	2000	Oprichten van een ondersteunende vereniging, voor de vrijwilligers, waarbij een binding ontstaat met de streekbewoners.	Vereniging is opgericht en jaarlijks worden er twee vergaderingen met een lezing of excursie en twee nieuwsbrieven gerealiseerd. Hierdoor wordt het kennisniveau van de leden en vrijwilligers verhoogd.
Cursus bouw-historie van boerderijen	2001	Het organiseren van een cursus voor belangstellenden en betrokkenen.	Er is tweemaal een cursus georganiseerd en later nogmaals een cursus in samenhang met de Krimpenerwaard. De cursusdeelnemers zijn zeer gemotiveerd en het niveau van de cursus is daardoor hoog.
Toeristische Themaroutes / fietsroutes	2001	Het samenstellen van routes langs boerderijen, met beschrijving van bezienswaardige objecten.	In twee drukken is een routeboekje verschenen, waarvoor veel belangstelling is.
Inventariseren boerderijen	2002	Overzicht krijgen van waardevolle boerderijen in de streek.	Door vrijwilligers uitgevoerde inventarisaties, waarvan de gegevens in een digitaal bestand zijn opgenomen.
Stichting Boerderij herstel B&E AV	2002	Oprichten van een doelgerichte stichting die zo nodig snel kan handelen bij aan- en weer verkoop van bedreigde panden.	Oprichting gerealiseerd, maar door gebrek aan financiële middelen zijn verdere acties achterwege gebleven.
Beeldbank	2002	Het verzamelen, digitaal bewaren en beschikbaar maken van foto's van boerderijen.	Gedurende de projectperiode zijn circa 10.000 historische en actuele foto's ingevoerd. De database is doorzoekbaar op veel trefwoorden.
Boek Boer en boerderij	2002	Uitgeven van een standaardwerk over de boerencultuur in het werkgebied.	In twee drukken is een omvangrijk werk uitgebracht; een collectors item, samengesteld door streekkenner Huib de Kok.
Website	2002	Het opzetten van een website waar iedereen informatie kan vinden over de activiteiten van zowel de stichting als de vereniging.	Gerealiseerd.
Boek Het boerenerf	2002	De inventarisatiegegevens van de Werkgroep Boerenerven vastleggen en een voorbeeldenboek maken voor boerentuinen.	Gerealiseerd.
Boerderijspecial	2003	Bij het eerste lustrum is met alle historische verenigingen een publicatie samengesteld.	Gerealiseerd. Deze special is verspreid onder alle leden van de historische verenigingen.
Symposium	2003	Bij het eerste lustrum is een symposium georganiseerd in samenwerking met Dorp, Stad en Land.	Gerealiseerd. Het symposium werd goed bezocht en is afgesloten met een symposiumbundel. De bijbehorende tentoonstelling heeft gereisd door 5 gemeenten.
Publicatie Kleur op boerderijen	2003	Onderzoek doen naar het regionale kleurgebruik op boerderijen. Dit heeft geresulteerd in een publicatie en lezingen.	De publicatie heeft landelijke belangstelling gekregen ook van andere groeperingen zoals monumenten- en welstandscommissies en vanuit de schildersbranche. De eerste druk is uitverkocht.
Kennis- en Informatie-centrum	2004	Het samenbrengen van organisaties en gegevens over de Alblasserwaard-Vijfheerenlanden op één locatie.	Gerealiseerd in het Streekcentrum Het Liesvelt, waar alle inventarisatiegegevens zijn ondergebracht. Ook is er een computer waarop de beeldbank (fotodatabase met circa 10.000 boerderijfoto's) is geïnstalleerd.
Advies en ondersteuning	2004	Het ondersteunen van boerderij-eigenaren, bewoners en overheden bij concrete vragen en problemen.	Naast de werkgroep van deskundigen is het accent gelegd op concrete dienstverlening van boerderijeigenaren. Hierbij werd ook in de Krimpenerwaard gewerkt. De boerderijeigenaren werden professioneel geholpen waarbij dankzij subsidie voor de eigenaar de drempel laag kon worden gehouden. De werkgroep fungeerde als denktank en als stuurgroep.
Nieuwe perspectieven	2006	Doel van dit interregionale samenwerkingsproject was kennisuitwisseling met de Stichting Landschapsbeheer Zeeland	De kennisuitwisseling binnen de regio's is gestimuleerd en dit heeft geleid tot de publicatie Boerderij in Perspectief.

De gezamenlijke boerderijenstichtingen hebben kritisch gereageerd op de nieuwe plannen van Minister Plasterk. Zij voorzien dat de modernisering van de monumentenwet, MoMo geheten, verkeerd zal uitpakken voor het monumentale boerderijenbestand. Het gaat niet goed met de monumentale boerderijen in Nederland. De meeste hebben een grote achterstand in het onderhoud en er is veel leegstand. Ook het rijk maakt zich hierover zorgen. In de Mo-Mo nota van de minister wordt bevestigd dat het met de onderhoudstoestand van boerderijen, ten opzichte van andere groepen monumenten, slecht is gesteld. Geëigende maatregelen om dit te verbeteren ontbreken echter. Het rijk mist inzicht over hoe dit komt en wat daar het beste aan gedaan kan worden. De boerderijen en erfgoedstichtingen in de regio's hebben dagelijks contact met eigenaren van rijksmonumentale boerderijen. Zij weten wat de knelpunten zijn en wat er moet veranderen. Na gedegen onderzoek stellen zij in een gemeenschappelijke brandbrief aan het ministerie van OC&W, dat boerderijen een 'onzichtbare' groep monumenten vormen. Op basis van dit onderzoek, uitgevoerd door Bureau Helsdingen in Vianen met medewerking van de boerderijenstichtingen uit het hele land, komt men tot aanbevelingen gebaseerd op vijf speerpunten:

1. Boerderijen moeten binnen de rijksmonumenten als één specifieke groep worden behandeld, evenals de kerken en molens.
2. Een eenvoudiger subsidieregeling met meer opbrengst en minder administratieve rompslomp.
3. Hergebruik van boerderijen moet gestimuleerd worden en niet worden gefrustreerd.
4. De rietdekker moet net als de schilder naar het 6% BTW tarief.
5. De gebiedskennis van boerderijenstichtingen en het SHBO archief moet beter benut worden.

In opdracht van de Stichting Boerderij & Erf Alblasserwaard-Vijfheerenlanden heeft Bureau Helsdingen zich grondig verdiept in de voorstellen van de minister. De resultaten zijn zorgwekkend. Om hierop constructief te kunnen reageren richting Den Haag en tevens een vuist te kunnen maken, zijn alle andere boerderijenstichtingen in Nederland benaderd. Deze betuigden adhesie en leverden inhoudelijke bijdragen voor de reactie. Wat opviel was de grote eensge-

zindheid van de stichtingen. Alle neuzen stonden direct dezelfde kant op. Dit is opvallend omdat de problematiek in de regio's nogal verschilt. Zo is in Noord-Brabant met hulp van de Provincie een goed werkende boerderijenlijn opgezet. Hier kunnen eigenaren van boerderijen terecht met hun vragen. In Drenthe daarentegen is het opvallend stil.

Boerderijen als één groep rijksmonumenten

Sinds jaren wordt er in subsidieland onderscheid gemaakt tussen nog agrarisch in gebruik zijnde boerderijen en woonboerderijen waarin een burger woont. De agrarische boerderijen vallen onder de categorie 'overige'. Zij zitten in één groep met begraafplaatsen, stadhuizen en grenspalen. De woonboerderijen behoren tot de grote groep 'woonhuizen'. De boerderijenstichtingen willen dat alle circa 6.000 rijksmonumentale boerderijen samen één groep gaan vormen. Hierdoor zijn zij als groep niet meer onzichtbaar en kunnen hun specifieke problemen ook effectief aangepakt worden. Boerderijen hebben van oudsher een directe relatie met het landschap en verdienen daarom als groep een aparte benadering.

Eenvoudiger regeling, meer opbrengst en minder administratie

Boeren die in een rijksmonument wonen komen in aanmerking voor een Brimsubsidie. Deze subsidieregeling is een enorme 'paarse krokodil'. Om subsidie aan te vragen voor gewoon onderhoud (schilderwerk, riet vervangen en kleine reparaties) moet er bij de RACM (Rijksdienst van Archeologie Cultuurlandschap en Monumenten) een rapport worden ingeleverd dat gemiddeld 70 pagina's dik is. Zonder ondersteuning van een ingehuurd bouwkundig adviesbureau is deze aanvraag voor een eigenaar niet te doen.

Hergebruik stimuleren en niet frustreren

Momenteel beëindigen in Nederland iedere dag vijf boeren hun agrarische bedrijf. Een deel van de vrijkomende boerderijen wordt verkocht. De nieuwe eigenaar mag er echter pas gaan wonen of een ander bedrijf vestigen als het bestemmingsplan veranderd is. Dit vergt een langdurige procedure. Daarnaast is er voor herbesteding geen subsidie beschikbaar en ook de belastingaftrek voor het onderhoud van het pand verval-

Hierdoor wordt de herbesteding van deze panden gefrustreerd. Daardoor staan er momenteel veel (vooral grote) boerderijen leeg. Leegstand leidt altijd tot verval en dreigende verdwijning van een boerderij. Hierdoor verarmt zowel het landschap als het erfgoedbestand!

Rietdekker naar het 6% BTW tarief

In Nederland zijn naar schatting 91.000 historische boerderijen. 7% hiervan (± 6.400) zijn rijks- of gemeentelijk monument. De overige 93% van de historische boerderijen (± 84.600) krijgen geen financiële ondersteuning of bescherming. En dat terwijl ook zij essentieel zijn voor de schoonheid van ons platteland, zoals in 2003 (Jaar van de Boerderij) door het rijk werd aangetoond. De onderhoudskosten van deze boerderijen zijn enorm. De grootste kostenpost qua onderhoud is meestal de rietdekker. Dit komt doordat dit een zeer arbeidsintensief ambacht is. De rietdekker zou daarom, evenals de schilder (bij oudere panden) in het lage 6% BTW tarief moeten vallen.

Betere benutting kennis

De brede praktijkkennis van de regionale boerderijenstichtingen wordt door de RACM (Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten) en de overheden te weinig benut. Het bijzondere archief met oude foto's en bouwtekeningen van de SHBO (Stichting Historisch Boerderijen Onderzoek) is momenteel niet toegankelijk. Het is aan de RACM om deze waardevolle informatiebron, zoals beloofd, weer openbaar toegankelijk te maken voor voorlichting en advisering aan ambtenaren en boerderijbewoners.

Om deze speerpunten onder de aandacht te brengen bij de politiek en het publiek laten de gezamenlijke boerderijenstichtingen nu één landelijk geluid horen. De boerderijenstichtingen zetten zich in voor het behoud van alle streekeigen boerderijen en erven met hun authentieke elementen, zoals monumentale toegangspoorten en -lanen, boomgaarden, moes- en siertuinen, hooibergen, wagenschuren, zomerhuizen, bakhuisjes, boenstoepen, welputten, hennepackers enzovoort. De streekeigen boerderijen vormen een eenheid met het omringende landschapstype. Zij zijn cultuurhistorisch en landschappelijk van grote waarde en mede bepalend voor de toeristisch recreatieve potentie van elk gebied.

Piet den Hertog

DE STEE VAN SAAN VAN PIETERE – Kaasmaken

Toen de koeien weer goed en wel in het land liepen, en de stal schoon was, dan begon er bij Metje van Saan van Pietere weer wat anders te kriebelen. Aai Klomp, de daggelder, had de bui al zien groeien. Op een ochtend, na de koffie, zei Metje tegen Saane en Aai: "Jullie mosse de kaasboel is voor den dag hale, want ik ga volgende week wringe...". Daar was geen woord Frans bij dus zorgden de boer en zijn knecht dat op de schoongemaakte stal de wringtobbe (op de wringstoel) en kaaspers hun plekje kregen. Saan sjouwde zelf de kaasvaten uit de kelder en ook de weitonnen kregen hun plekje: Twee bruine van teakhout en een blauw geverfde. Metje had het vorig jaar allemaal nagekeken toen het was weggeruimd dus toen alles op z'n plaats stond hoefde Tonia, de stoepmeid, het alleen maar schoon te maken.

Metje wrong alleen 's morgens. Dat was de mooiste tijd vond ze. Later op de dag waren er weer zoveel dingen die haar aandacht vroegen en kaasmaken was een werk dat je secuur moest doen. Daar kon ze niet eens even vandaan lopen.

Met zichtbaar genoeg keek ze er naar hoe Saan op de eerste ochtend het romige vocht in de wringtob goot. Nadat ze de melk op een temperatuur van zo'n 28 graden had gebracht deed ze er het stremsel bij. Metje mengde het goedje voorzichtig door de melk en hield ondertussen goed in de gaten hoe de melk veranderde in een korrelige gestremde massa. Toen de wrongel de gewenste dikte had schepte ze de wei eraf met de weischep en goot dat door een zeef in een van de tonnen. De wrongel in de kaastobbe moest weer op temperatuur worden gebracht en dat deed Metje met water dat Tonia uit het stookhok had aangesleept. Daar brandde een lustig vuurtje onder de stookpot! Het luisterde met de temperatuur nauw. Daarom keek Metje niet alleen op de thermometer, maar voelde ook af en toe met haar blote elleboog of de 32 graden bereikt was. Heel belangrijk, wist de kaasmakende boerin, die inmiddels alweer met het kaasmes door de gestremde melk in de tobbe roerde, want als de temperatuur niet goed was dan zou de kaas te droog of te zacht worden. Na een klein kwartiertje werd de wei opnieuw afgeschept en nog een keer bracht Metje de wrongel op een hogere temperatuur. Een paar minuten roerde ze nog en nadat ze de tobbe weer met het deksel had afgedekt was het toen tijd om even te rusten. Dat kwam goed uit want in de grote woonkeuken van de boerderij zaten Saan en de kinderen hun ochtendboterham te eten. De jongens moesten zo naar school en Metje schoof ook even aan de tafel voor een boterham met kaas.

Het duurde niet lang of ze was weer op de stal te vinden. De wrongel was nu in de gewenste toestand en Metje kon er de kaasvaatjes mee vullen. Flink drukte ze wrongel aan waardoor er nog wei door de gaatjes geperst werd. Door een gootje van de kaaspers liep dit vocht in een emmer. Ze nam zich voor om binnenkort nieuwe kaasvatragers bij de winkelier te kopen. De oude had ze vorig jaar weggegooid herinnerde ze zich. Ze zou ze nu weer nodig hebben bij het schoonmaken en openhouden van de gaatjes. Nadat alle kaasvaatjes gevuld waren legde ze de kaasdoeken er overheen en keerde daarna de wrongel in de doek in het kaasvat. Toen ze allemaal gekeerd waren kwam het deksel erop en werden ze onder de kaaspers gezet. Een halfuurtje later begon het keren nog een keer en toen legde de boerin er ook een stempel op van het Rijkszuivelbureau. Dat stempel gaf het vetgehalte van de kaas aan, minimaal 48%. Volvette kaas!

Pas 's middags, toen de gevulde kaasvaatjes een uur of acht onder de pers hadden gestaan, waren ze gereed voor het pekelbad. In de koele kelder onder de opkamer waren gemetselde bakken waar de jonge kazen in de pekel konden 'zwemmen'.

Ja, er kwam heel wat kijken voor er een mooie Goudse kaas op de plank lag. Daar had een burger zo geen weet van. Toen er onderjaars een nieuwe bovenmeester op school gekomen was, had de juffrouw van de meester een bezoek aan de stee van Saan van Pietere gebracht. Saan zat ook in het schoolbestuur dus dat hoorde bij de verplichtingen. Met ontzag had de vrouw uit het meestershuis de kazen in de kaaskamer bekeken. Een ding snapte ze niet; hoe een boerin nou oude kaas maakte. Met een glimlach had Metje het haar uitgelegd: "Het is met kaas net as met minse, juffrouw. Je begint met jong en het wordt vanzelf oud...".

Nu was vanzelf niet helemaal waar, want de kazen moesten regelmatig gekeerd worden om schimmelvorming te voorkomen.

Vanaf die eerste dag ging het kaasmaken dagelijks voort. De kazen die in de pekel lagen werden, afhankelijk van de grootte, na twee of drie tot vier dagen op de kaasplanken in de kaaskamer gelegd. Die plaats was een soort heiligdom voor Metjes. Ze prees zich gelukkig dat de stee van Saan Bouman een aparte kaaskamer had. Bij de meeste boeren lagen de kazen op geschraagde kaasplanken in de schuur. Maar, tenslotte vond Metje, een schuur blijft een schuur, het is er altijd stoffig. Daarom bezag ze met zichtbaar genoeg haar goudgele kazen die in de kaaskamer lagen te rijpen.

Behalve de kaas maakte Metje van de room die op de wei dreef nog weiboter. Die verkocht ze aan huis aan de liefhebbers. Soms kookte ze ook rijst in het eerste goornat. Een tractatie vond Saan dat. 's Zomers, als het warm was maakte ze ook wel eens 'meeldeglijp' van wei en meel en gewelde pruimen. De laatste wei ging naar de varkens. Zo kreeg alles een bestemming. Ook de kaas. Tenslotte was het daar allemaal om begonnen. Het was wel een heel werk voor de boerin, maar het bracht ook meer geld op. Tenminste, als alles goed ging. Je hoorde wel eens dat boerinnen het niet zo nauw namen met de properheid bij het wringen. Nou daar wisten de kaaskopers raad mee. Door de kazen te bekloppen konden ze horen of er 'tik' in de kaas zat. Dan was de kans groot dat de kaas later bol ging staan. Bolle kazen waren weinig waard.

Met kaaskopers hield Metje van Saane zich niet op. Die kwamen altijd op een ongelegen tijd of schreeuwden van de weg af of er wat te koop was. Nee, haar kaas was bekend genoeg om aan te bieden. Om de veertien dagen reed Saan met de kaasbrik naar Ammers. Daar woonden sinds mensenheugenis kaashandelaars van professie. Met hen onderhandelde Saan over een goede prijs. Dat kon Metje met een gerust hart aan hem over laten. Hij zou zich de kaas niet van zijn brood laten eten!

Hans Mouthaan

DE OS, HET ONDERGESCHOVEN RUND

Het zit de os niet mee. Hij wordt vaak als dom en traag versleten en vaak als een kluns afgeschilderd, alleen nuttig als vleesleverancier. Kortom een 'loser'. Een bestaan gemarginaliseerd tot een kort en onzichtbaar leven in de vleesveehouderij. Op straat, in de wei of aan het werk op de akkers is hij hier te lande uit het zicht verdwenen.

Dromen van ossen belooft ook al niet veel goeds: het zou betekenen dat mannen bang zijn hun potentie te verliezen en bij vrouwen dat ze aan een minderwaardigheidscomplex lijden. Maar dit zal wel niet zo vaak meer gebeuren want als iets als concreet beeld verdwenen is, duikt het niet zo snel in ons onderbewustzijn op.

Bij oude Nederlandse zegswijzen is hetzelfde aan de hand. De koevariant is nog bekend, terwijl die met de os uit het spraakgebruik verdwenen is. Zoals bijvoorbeeld: 'Als het lukt, kalft de os' oftewel 'je weet nooit hoe een koe een haas vangt'. En 'De os bij de staart vatten' is 'De koe bij de horens pakken'. En dan te bedenken dat tot het begin van de vorige eeuw de os het enige betrouwbare, betaalbare en aanwezige trekdier was. Al duizenden jaren; in sommige gebieden ook nu nog.

Het gebruik van ossen is oud. Met zware ossenkarren werden have en goed van onze verre voorvaders vervoerd. Traag transport, maar er kon meer meegenomen worden dan met door paarden getrokken wagens. Verder werden de beesten sinds de oudheid ingezet bij het dorsen van het graan, een langdurig en afstompemd karwei. Een afgeleide van Deuteronomium 25:4 schrijft voor 'Gij zult de os niet muilbanden als hij dorst', bedoelend dat men een beest dat zijn kracht in dienst stelt van ons brood, zijn doel moet geven. Hem dus naar behoefte moet laten eten van de geplette korrels. Ook bij ontginningen werd vanwege de grotere trekkracht de voorkeur gegeven aan ossen boven paarden, wat op ruw terrein de mindere snelheid compenseerde. In ons land zijn de grote ontginningen merendeels door ossenspannen uitgevoerd.

Het leven van de os begon uiteraard gewoon als stierkalf tot het op een zei (vroeg) moment voor werk en/of vlees werd bestemd. Veel stieren had men tenslotte niet nodig. Het bestaan was voor de laatste trouwens niet veel beter omdat lang de gewoonte heerste stieren op de drempel van volwassenheid te slachten. In de arme gebieden zoals Drenthe, Twente en de Veluwe werkte de os tot een jaar of drie, vier en werd daarna verkocht aan een mester. Hield de boer de os zelf voor het afmesten dan ging het benodigde voedsel vaak ten koste van het aanwezige melkvee.

Naar Monica Rotgans (Veelteelt 1998)

OPSCRIFT

Een aantal jaren terug kwam ik in het bezit van een groot aantal documenten van de heer Cor Jongeneel (t), auteur van 'Vierstromenland - een greep uit de (kerk)geschiedenis van de Alblasserwaard', verschenen in 1980. Daarbij trof ik informatie aan over een hekopschrift van de boerderij Graafland 20. Ik reed er uit nieuwsgierigheid onlangs nog eens langs en las het volgende opschrift:

*De dood wanneer hij komt ontziet
geen prins of koning*

*Hij komt zowel aan 't hof als aan
de boerenwoning.*

Volgens de documenten van Jongeneel is dit rijmpje niet compleet. Het zou moeten eindigen met:

*En als hij komt zijt gij bereid voor
de aanstaande eeuwigheid?*

In Stolwijk heeft een boerderij gestaan met praktisch hetzelfde opschrift, maar de beginregel daarvan was:

*Rechtvaardig is de dood; hij
spaart geen vorst of koning.*

In vroeger tijd stond er als opschrift op het hek in Ammers weltevree of mogelijk welgelegen. Een andere lezing zegt dat er als opschrift was vermeld:

'Vrijheid is om geen geld te koop'.

Een dergelijk hekschrift intrigeert. Waarom zet iemand dat erop. Wat is er gebeurd dat aanleiding kan zijn tot zo iets. Ik heb me laten vertellen dat dit gebeurde nadat de vrouw en veel van de kinderen van de toenmalige boer aan de cholera waren overleden.

Dick de Jong

OM ALVAST TE NOTEREN

Op de 3^e zaterdag van oktober houden wij dit jaar de jaarlijkse ledenvergadering van de Vereniging van Vrienden Boerderij & Erf. U bent van harte welkom op 17 oktober 2009. De locatie wordt u te zijner tijd medegedeeld. Er wordt weer gezorgd voor een boeiend programma waarbij onze huidige activiteiten nader worden belicht.

Na de lunch zullen we een boerderij bezoeken. Vorig jaar werd de vergadering gehouden in Schoonrewoerd en in de ochtenduren een korte ledenvergadering gehouden met tekst en uitleg waar de stichting Boerderij & Erf toen mee bezig was. Ook werd door de heer De Leeuw het een en ander verteld over de geschiedenis van Schoonrewoerd en spitste zijn verhaal zich toe op enkele oude boerderijen en zijn bewoners.

In de middag bezochten we de boerderij De Kruidhof aan de Diefdijk. Deze boerderij ligt naast het Dordtse huis, een voormalig logement van het dijkcollege van het Waterschap. De eigenaar / bewoner, de heer Scherpenzeel, vertelde over het reilen en zeilen op zijn boerderij. Naast het melkveebedrijf, met zo'n 40 koeien is er ook een grote fruitboomgaard. Al met al een boeiende en leerzame dag.

Jan van Vliet

Tijdens de excursie in oktober 2008.

NIEUWE EXPO-RUIMTE BOERDERIJ & ERF IN HET STREEKCENTRUM

Begin april 2009 opent in het Streekcentrum Het Liesvelt een nieuw en grotere exporuimte van Boerderij & Erf. Het Streekcentrum wordt telkens verder uitgebreid met diverse activiteiten en steeds meer een afspiegeling van wat de Alblasserwaard te bieden heeft. Zo is er een bijenstal met bijenkasten, een knuppelpad door het rietmoeras, een vangarm van een eendenkooi, een kijkhut over de vogelplas en sinds enkele jaren de korenmolen De Jonge Sophia. Sinds de afgelopen wintermaanden is het centrum weer een gebouw rijker. Met hulp van enkele zeer gemotiveerde vrijwilligers is er een barak met een totale ruimte van 10 x 30 meter neergezet.

In dit gebouw gaat het Waterschap Rivierenland de tentoonstelling 'Hoe houden we het droog' verzorgen. Bezoekers krijgen er, door middel van informatiepanelen een gedetailleerd inzicht met betrekking tot het gevecht met het rivierwater, zowel in het heden als het verleden. Tevens laat de tentoonstelling zien wat er komt kijken bij een dijkversterking. Voor kinderen is er een puzzeltocht door de tentoonstelling.

In hetzelfde gebouw tonen wij als Boerderij & Erf een 50-tal foto's van boerderijen, boerenerven en tuinen in onze streek. Tevens is er te zien hoe kaas op de boerderij wordt gemaakt. De expositie geeft duidelijk weer wat de doelstellingen zijn van Boerderij & Erf. Zeker de moeite waard om met uw kinderen of kleinkinderen het Streekcentrum te bezoeken. Het adres is: Streekcentrum Ooievaarsdorp Het Liesvelt, Wilgenweg 3, 2964 AM Groot-Ammers. Voor informatie: www.streekcentrum.nl. Het is open van april tot en met september, dinsdag t/m zondag van 10.00-17.00 uur, voor het eerst op dinsdag 7 april 2009.

Jan van Vliet

OPROEP

Wij zoeken nog enkele vrijwilligers die gedurende de zomermaanden een paar dagdelen de expositie-ruimte van Boerderij & Erf willen bemensen. De ervaring heeft geleerd dat de vrijwilligers die er reeds regelmatig zijn, zowel mannen als vrouwen, er een bijzonder gezellige dag beleven. Zeker op de zaterdagen en de feestdagen, bij veel bezoek, is de dag om voordat men er erg in heeft. Als u interesse heeft neem dan contact op met Nel Hakkesteegt (telefoon 0184-661356) of Jan van Vliet (telefoon 0184-662289).

OP DE VOORMALIGE DEEL HANGT NU BABYKLEDING

In januari jongstleden brachten we een bezoek aan een bedrijf dat zich vorig jaar mei in een voormalige boerderij gevestigd heeft, aan de Graafdijk West in Molenaarsgraaf. Een uniek plaatje, een authentieke boerderij met daarin nu een modern bedrijf met een enorme dynamiek. Het is het bedrijf 'LIEF - babywear en lifestyle' wat baby- en kinderkleding ontwerpt, produceert en op de markt brengt.

Het jonge dynamische bedrijf van Yvonne Woudstra en John van den Herik groeit als kool sinds het werd opgericht in 1985 en heeft in Nederland inmiddels al tien winkels. Recentelijk ontvingen ze de Ondernemersprijs Drechtstreek 2008 van de Kamer van Koophandel. Voorheen was hun bedrijf gevestigd op een kil industrieterrein langs de A15 in Sliedrecht. Deze locatie werd te klein en daarom werd een nieuwe locatie gezocht, in Molenaarsgraaf.

De buitenkant van de boerderij is geheel authentiek gerestaureerd. De oude waterstenen in de voorgevel laten nog zien tot hoever de boerderij onder water stond bij een watersnoodramp. De achtergevel en gedeeltes van de zijgevel zijn weer voorzien van zwart gepotdekseld hout.

Als men door de lage deuren het interieur binnen gaat treft men weinig meer aan van het voormalig boerenbedrijf. Het gehele interieur is wit geschilderd en heeft een moderne inrichting met veel felle kleuren en straalt duidelijk de Liefstijl uit.

De 30 medewerkers zijn heel content met de huidige werkplek, een ideale omgeving om inspiratie op te doen. Vol trots leidt PR-medewerker

De vestiging van Lief.

Marieke Noorlander ons door de verschillende kantoren. In de voormalige voorkamer is nu de receptie met nog de trap naar de opkamer.

De voormalige 'deel' is een open vergaderruimte en is één grote presentatie van de producten die het bedrijf ontwerpt en verkoopt. Wat hier opvalt is het oude karnpad. Op de middencirkel waar de karnton voorheen stond staat nu kinderkleding tentoongesteld. De uitgesleten stenen van het karnpad doen herinneren aan de rondjes die het paard liep om de karnton rond te laten draaien.

We rijden het erf af waar zich eeuwenlang agrarische activiteiten afspeelden en waar nu een grote parkeerplaats is. Een herbestemming van een boerderij waar de vroegere bewoners nooit aan zouden hebben gedacht. Bijzonder!

Jan van Vliet

BOEKENVERKOOP

Boerderij & Erf Alblasterwaard-Vijfheerenlanden tracht haar doelstellingen op verschillende manieren te bereiken. Eén daarvan is het publiceren van boeken.

Eind vorig jaar werd ter gelegenheid van het tweede lustrum het fotoboek **Boerenhofsteden... gaandeweg** uitgebracht. Hiervoor bleek veel belangstelling. Het boek is nog steeds te koop. U betaalt er €14,95 voor.

De andere nog verkrijgbare publicaties zijn:

- **Boer en boerderij**, standaardwerk over de boerensamenleving van de

prehistorie tot na de Tweede Wereldoorlog €35,00.

- **Van oud naar behoud**, handboek voor subsidies en restauraties €22,50.

- **Het boeren erf**, met beschrijvingen van authentieke erven, vol met tips voor de aanleg van een boerentuin €10,00

- **Boerderijspecial**, destijds uitgegeven ter gelegenheid van het jaar van de boerderij €4,50.

- **Boerderijen bekijken**, een fiets- en autorouteboekje langs boerderijen, met wetenswaardigheden €4,95.

Voor de boekhandel zijn er aantrekkelijke kortingen. Informeer hiernaar bij het secretariaat.

VOORJAARSPREUKEN

*Droge maart en natte april
maakt de landman blij.*

*April koud en mei warm -
geen boer wordt er arm.*

*Onweer in mei maakt de
boeren blij.*

*Is het weer in mei zeer
mooi - dan ziet de schuur
maar weinig hooi.*

Oud en nieuw gecombineerd.

TEER, TEERPRODUCTEN EN TEERVERVANGERS

Voorjaar en voorzomer zijn de seizoenen bij uitstek om het onderhoud van huis en erf ter hand te nemen. Bij boerderijen gaat het daarbij vaak om het teren van het houtwerk. Goed om daar eens bij stil te staan.

Geschiedenis

Teer is al in de oudheid bekend als een degelijk product voor het verduurzamen van hout. Al in de prehistorie en in de Middeleeuwen werd houtteer door kolenbranders gewonnen in meilers. Dat zijn opgestapelde en met plaggen afgedekte houthopen die in brand werden gestoken. Door de luchttoevoer te regelen, verbrandt het hout bij lage temperaturen. De hars en de teer lopen dan uit het hout, worden opgevangen en er blijft houtskool over. Iedereen die wel eens een oude schouw in een boerderij aan de binnenkant heeft gezien zal dit herkennen. Ook hier heeft de teer uit de vrijkomende verbrandingsgassen zich vastgezet op de koele wand van de schouwboezem.

Geteerde schuur (hoepmakerschuur achter Museum De Koperen Knop).

Houtteer

Enkele eeuwen geleden kwam de meeste teer uit Scandinavië. Veel kleine boeren in Zweden stookten houtteer als bijverdienste. Hiervoor werden vooral de wortels van de grove den gebruikt. Dit leverde de hoogwaardige Stockholmer teer. Door de handel in de 17^e eeuw tussen

Nederland en de Oostzeelanden kwam dit product ruimschoots voorhanden.

Deze echte houtteer is bruin van kleur en heeft een doordringende en kenmerkende geur. Deze teer is goed te mengen met natuurlijke olie, zoals bijvoorbeeld lijnolie. Dit verbetert de conserverende werking. De houtteer is ook met zwarte of rode pigmenten te kleuren. Houtteer maakt het hout vetzig en waterafstotend. Het is dampopen waardoor verstikking van het hout geen kans krijgt. De houtteer geeft het hout een gladde en elastische beschermende laag. De teerlaag moet om de drie tot vijf jaar opnieuw worden aangebracht.

Gedestilleerde koolteer

In de 19^e eeuw kwamen er in ons land gasfabrieken waarbij stadsgas voor verwarming en verlichting werd gewonnen uit steenkool. Dit leverde als afvalproduct de bekende gedestilleerde koolteer of steenkoolteer op. Steenkoolverwerking geeft ook andere (bij)producten die gebruikt worden voor het verduurzamen van hout zoals carbolineum. De koolteer werd populair als een goedkope vervanger voor de Stockholmer houtteer. Er zijn wel duidelijke verschillen. Koolteer trekt minder goed in het hout en heeft de neiging om het hout te verstikken. Zeer oude planken, die elk jaar werden behandeld met koolteer hebben een kenmerkende bobbelige buitenhuid. Achter deze harde laag kan zich vocht ophopen. Oude, vaak geteerde planken in potdekselwerk bestaan soms vrijwel alleen nog uit een teerlaag, terwijl daarachter het hout door boktorren is weggevreten. Koolteer is zwart van kleur en heeft gezorgd voor het kenmerkende karakter van de zwarte schuren in de Alblasserwaard.

Koolteer werd behalve voor houtwerk ook gebruikt voor het onderhoud van ijzerwerk zoals muurankers, en voor het waterafstotend maken van een gemetselde plint onder aan een bakstenen wand. Koolteer bevat veel giftige bestanddelen. Enerzijds zorgt dit voor de bescherming van het hout tegen insecten, anderzijds geeft het een milieuprobleem. Daarom is gedestilleerde koolteer in Nederland inmiddels uit de handel genomen.

Carbolineum

Bij het destilleren van steenkoolteer ontstaat onder andere carbolineum. Dit goedje bevat creosootolie en heeft sterk desinfecterende en houtbederfwerende eigenschappen. Het is bruin van kleur, dun en goed smeerbaar, zodat het goed in het hout trekt en geen laag vormt. Op kaal hout worden meestal een paar lagen carbolineum als eerste laag aangebracht. Daarna komen dan de teerlagen. Carbolineum kan worden gemengd met houtteer of koolteer. Het mengsel wat zo ontstaat is beter smeerbaar en zwarter van kleur.

Black Varnish

Een ander koolteerproduct is de 'black varnish', Engels voor 'zwarte vernis'. Dit ontstaat door pek op te lossen in nafta, een vluchtig benzineachtig middel. Feitelijk is het geen vernis, maar een glimmende en sneldrogende lak. Het werd al naar gelang de regio meestal Blakwarnas of vergelijkbaar genoemd. Dit materiaal wordt gebruikt voor metaalwerk zoals muurankers, en voor de geteerde plinten onder aan de gevels. Het is goedkoop, sterk, stootvast en bestand tegen koemest en -gier. Hiermee vergelijkbaar is Inertol, eveneens verkregen uit pek en geschikt voor plinten en metaal.

Verwerking en ondergrond

Teerproducten zijn onlosmakelijk verbonden met de houten schuren voorzien van potdekselwerk. De horizontale beplanking van de buitenwand van boerderijen en schuren werd vrijwel altijd geteerd. Voor houtwerk van schuren gebruikte men aanvankelijk houtteer, later carbolineum, al dan niet gemengd met koolteer, of onverdunde koolteer. Voor het behoud van het houtwerk is het van belang dat de houten wand kan ventileren en dat het hout kan ademen. De teerlaag moet daarom aan de buitenzijde dampopen zijn. Houtteer is meer dampopen dan koolteer. De hiervoor genoemde teerproducten worden

UITREIKING VAN DE RESTAURATIEPLUIMEN 2008

uitgesmeerd met een bokkenpoot. Dit is een kwast met een lange steel met een dikke ronde kop. Het verwerken gaat het best met warm weer. Als zowel het materiaal als de ondergrond warm is, is het teerproduct gemakkelijker smeerbaar en trekt beter in het hout. Vroeger werden de potten met teer wel warm gehouden op een oliestel, of in een bak met warm water. Uitvoeren van teerwerk in de volle zon is niet goed. Bestanddelen uit de teer of de creosootolie in de carbolineum verdampen te snel en slaan neer op de huid. Dat zorgt voor verbrandingsverschijnselen op de handen en in het gezicht.

Alternatieven

Sinds 1996 is het, vanwege milieubezwaren, in Nederland verboden om koolteer, carbolineum of producten waarin dit is verwerkt, zoals black varnish, te verhandelen. De boerengewoonte om zwarte houten schuren in te smeren met de vuile motorolie uit de trekker is ook niet best voor het milieu. Voor het onderhoud van houten wanden van boerderijen moet daarom gewerkt worden met milieuvriendelijke teervervangers.

De houtteer of de Stockholmer teer is een natuurproduct en daarom nog steeds volop voorhanden.

Bruinoleum wordt gemaakt uit plantaardige en dierlijke vetzuren en maakt het hout vettig en waterafstotend. Bruinoleum is een natuurlijke vervanger voor carbolineum. Bruinoleum kan ook worden gebruikt om houtteer te verdunnen. Het middel geeft het hout een goede bescherming zonder kans op verstikking.

Voor plinten zijn producten in omloop, geschikt voor beton, cement of metselwerk. De meeste teervervangers zijn gemaakt van bitumen zoals bielzenzwart en silolak. Er bestaat ook Inertol op basis van bitumen. Bitumen is een aardolieproduct en verschilt daarmee fundamenteel van teer. Teervervangers op basis van bitumen hebben het nadeel dat ze gevoelig zijn voor olie, vet en UV straling. De hechting en de duurzaamheid zijn minder dan bij teer. Belangrijk zijn de eigenschappen. De teervervanger voor plinten moet dampopen zijn, zodat het opgehoopte vocht kan verdampen.

De houtteer en de teervervangers zijn over het algemeen te koop bij de grotere speciaalzaken voor het buitenleven, zoals tuincentra, bouwmarkten en leveranciers van diervoeders.

Piet den Hertog

De rentenierswoning in Brandwijk.

In 2008 is op 1 november voor de tweede maal de restauratiepluim van onze stichting uitgereikt aan drie voorbeeldprojecten. Deze pluim is bedoeld om de eigenaren van boerderijen een pluim op de hoed te steken als blijk van waardering voor hun inzet voor de boerderijen en wat daar bij hoort. Of, zoals de oorkonde het zegt, 'voor het respectvol in stand houden van het cultureel erfgoed'. Bovendien is het ook bedoeld voor de andere boerderijeigenaren, als een voorbeeld ter navolging.

Het genomineerde pand in Hoogblokland.

De eerste boerderij was 'de Hoogt', Dorpsweg 98-100 in Hoogblokland. Deze voormalige boerderij is gekozen als winnaar in de categorie 'totaalrestauratie'. In de voorgevel staat het jaartal 1841; dat geeft niet het bouwjaar van de boerderij aan, maar het jaartal van de verbouwing waarbij de

huidige voorgevel met rode stenen is ontstaan. Hier in zijn enkele jaren geleden vier woningen gerealiseerd. Er waren diverse ingrepen nodig onder andere voor meer licht en extra toegangsdeuren. Het buitentoilet (de plee) zou aanvankelijk verdwijnen, maar is toch gehandhaafd. De hooiberg heeft een nieuwe functie gekregen als verlengstuk van de woonfunctie. Van der Padt en Partners maakte het ontwerp en de aannemer was Johan van den Dool uit Hoogblokland. Dit pand is uitgekozen omdat het een goed voorbeeld is van restauratie en hergebruik van een boerderij. Op een creatieve manier is een combinatie gemaakt van nieuwe functies en behoud van authentieke elementen. De uitstraling is gebleven zoals vandaan; hoofdvorm, details, plee en hooiberg zijn behouden. Ook aan het erf is aandacht besteed door de keuze van de indeling. Er zijn nieuwe opvallende bergingen en de parkeerplaatsen liggen uit het zicht.

In de categorie 'Verbouwing' is gekozen voor de rentenierwoning Gijbelandsedijk 11 te Brandwijk. Het gaat hier om een rentenierwoning die rond 1920 is gebouwd. Deze is traditioneel uitgevoerd met een symmetrische voorgevel, met de deur in het midden in een portiek en ter weerszijden twee vensters. De gevel loopt

Het voormalige stookhuisje in Streefkerk.

door in een gemetselde dakkapel. Bijzonder is het siermetselwerk in de gevel. Er zijn in de voorgevel stenen in een afwijkende kleur kunstig verwerkt op de hoeken en onder de gootlijst. De ramen hebben een roe- deverdeling, met name in het bovenlicht. Het dak heeft een dwarse mansardekap met gesmoorde kuispannen en met makelaars aan beide zijden. De boerderij is gekocht door de familie Van Zessen. Er was behoefte aan meer woonruimte, meer licht en meer comfort. Daarom werd er door de nieuwe eigenaar, in samenwerking met bouwkundig bureau Jan Koorevaar en met advies van Boerderij & Erf gekozen voor een aanbouw in stijl aan de achterzijde. Hierbij werd gekozen voor een gebroken kap en grijze dakpan. Boerderij & Erf maakt zich niet alleen sterk voor boerderijen, maar ook voor de traditionele, landelijke andere panden, zoals rentenierwoningen en voor de kwaliteit van de bebouwingslinten. Dit pand is daarvan een goed voorbeeld, en laat zien hoe met een tamelijk bescheiden ingreep een oud pand goed sfeervol bewoonbaar is te maken.

In de categorie 'bijgebouwen' is gekozen voor het stookhok bij Bergstoep 28 te Streefkerk Het stookhok staat bij het rijksmonument waar de familie De Zeeuw woont. Voor der-

gelijke kleine objecten op het boeren- erf was in de jaren zestig van de vorige eeuw, toen het pand rijksmonument werd, geen aandacht. Het stookhok is rechthoekig van vorm onder een zadeldak van rode dakpannen. De gevels zijn van IJsselsteentjes. De ramen hebben een roe- deverdeling. Binnen is een grote schouwboezen, met betegeling. Op de kop staat een forse schoorsteen. Door die schoorsteen is te zien dat het hier om een stookhok gaat. Vroeger waren er veel van dergelijke stookhokjes; nu zijn ze bijna allemaal verdwenen.

Het stookhokje stond er tot voor enkele jaren vervallen bij. Ramen waren dichtgespijkerd en het gebouwte was bijna helemaal overwoekerd met klimplanten. Bijna een vergeten monumentje. Martin de Zeeuw is timmerman met liefde voor monumenten. Hij heeft dit project zelf op

de goede manier aangepakt. Het pand is terughoudend gerestaureerd, en niet mooier gemaakt dan het was. Het kan weer jaren mee.

Boerderij & Erf meent dat de bijgebouwen er ook bijhoren. De bijgebouwen vormen samen met het bijgebouw een ensemble. Dit pand is daarvan een goed voorbeeld, en laat zien hoe het geheel bijdraagt aan een aantrekkelijk boeren- erf.

Met de uitreiking van deze drie restauratiepluimen geeft de stichting uitdrukking aan de waardering voor de inspanning die de eigenaars hebben gedaan. Niet alleen voor hun eigen woongenot, maar ook voor het behoud van het streekeigene in de boerderijenlinten en op de boerenerven. Alle eigenaren kregen van voorzitter C. Bakker een oorkonde uitgereikt, een bos bloemen en een bordje om op de gevel aan te brengen.

Tijdens de gehouden ledenvergadering van de Vereniging van Vrienden Boerderij & Erf Alblasserwaard-Vijfheerenlanden begroet de voorzitter, de heer A. Bassa, het 250^e lid mevrouw M. van den Berg-Boer uit Giessenburg.

BESTUUR

VERENIGING VRIENDEN VAN BOERDERIJ & ERF A-V:

A. Bassa, (voorzitter), J.A. Stam (secretaris), J. Brandwijk, N. Hakkesteegt en J. van Vliet (penningmeester).

STICHTING BOERDERIJ & ERF A-V:

C. Bakker (voorzitter), J.A. Stam (secretaris), D.J. de Jong (penningmeester), A. Bassa, N. Hakkesteegt en T. Koorevaar. De vergaderingen worden ook bijgewoond door de werkgroep-voorzitters J. Bakker-van den Heerik en P.T. den Hertog en de bestuursleden van de Vereniging Vrienden van Boerderij & Erf.

COLOFON

ISSN 1568-9190
Uitgave Boerderij & Erf Alblasserwaard-Vijfheerenlanden
Eindredactie Dick de Jong
Illustraties Dick de Jong, Piet den Hertog, J. van Vliet en anderen
Secretariaat J.A. Stam, Molenstraat 159, 2961 AK Kinderdijk, tel. 078-6912535, e-mail jasta@planet.nl.